

Dagmar Kaliská

TYOLOGICKÁ ANALÝZA SLOVENSKÝCH MIEST

Typologickej stránke sídiel sa v našich podmienkach už dlhodobo nevenuje pozornosť. Existujúca teória typológie miest v zmysle všeobecného výkladu a pomenovania priemetov ich funkčno-prevádzkového usporiadania a formovania do rôznych pôdorysných foriem bola už dávno vyslovovaná a triedená, ale v zásade podľa typických príkladov miest väčšinou zo zahraničia, ktoré bolo možné označiť za viac-menej „čisté“ pôdorysné formy.

V priebehu dlhodobého vývoja a územného rozvoja našich mestských štruktúr boli i ojedinelé čisté a typické pôdorysné osnovy našich miest narúšané alebo deformované necitlivými novými zásahmi do štruktúry miest, často neprirodzenými a nekoncepčnými, alebo jednoducho preto, že sa pri navrhovanom územnom rozvoji miest nevyžadovala typologická analýza sídla. Za nepodstatný bol považovaný rozbor jeho historického a následne i ďalšieho dovtedajšieho vývoja, ktoré utvárali, dotvárali či pretvárali jeho pôdorysnú osnovu a formu.

V našich podmienkach to platí, pre formovanie našich miest o to viac, že prirodzený vývoj slovenských, a najmä historických miest, bol výrazne poznačený a narušený jednak intenzívnou urbanizáciou, v období industrializácie podmienenou realizáciou železníc a vznikom veľkých výrobných komplexov, ale najmä socialistickou prestavbou a dostavbou všetkých našich miest výstavbou sídlisk, ktoré sa svojou monotónnosťou, typizáciou a rozsahom výrazne podpísali v negatívnom zmysle na premenách pôdorysných osnov našich miest.

Aby sme mohli tieto dopady na pôdorysné formy našich miest pomenovať, zaoberala som sa teóriou urbanistickej typológie v rámci Inštitucionálnej výskumnej úlohy „Typológia slovenských sídiel“, v ktorej som sa pokúsila prehĺbiť typologickú teóriu sídiel tak, aby sa v jej zmysle mohla previesť typologická analýza slovenských miest.

Výskumná úloha, v záujme postupnosti skúmania, člení problematiku urbanistickej typológie na nasledovné **typologické okruhy**:

A. typológia základná – „druhovú“

určujúca dva základné druhy, respektíve typy sídiel: mesto a dedina

B. typológia všeobecná – „klasifikačná“

určujúca veľkostné, významové, historické, polohové a situačné aspekty

C. typológia štruktúrna - „funkčno-prevádzková“

určujúca rôzne pôdorysné formy

D. typológia špecifická – „funkčne dominantná“

určujúca zoskupenia sídiel s prevládajúcou funkčnou náplňou

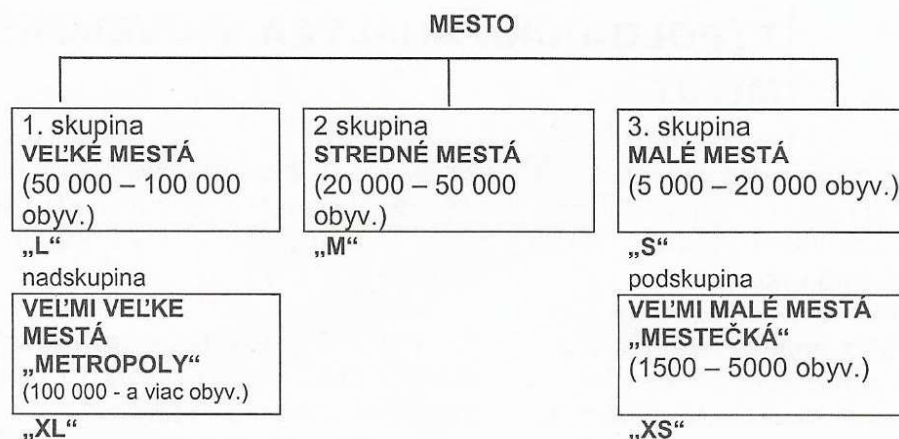
E. typológia teoretická – „ideová“

dokumentujúca ideálne schémy miest historické, súčasné i utopické, ktoré všetky sú dôležité pre vykonanie typologickej analýzy sídelných útvarov.

A. OKRUH TYPOLOGIE ZÁKLADNEJ – „DRUHOVEJ“

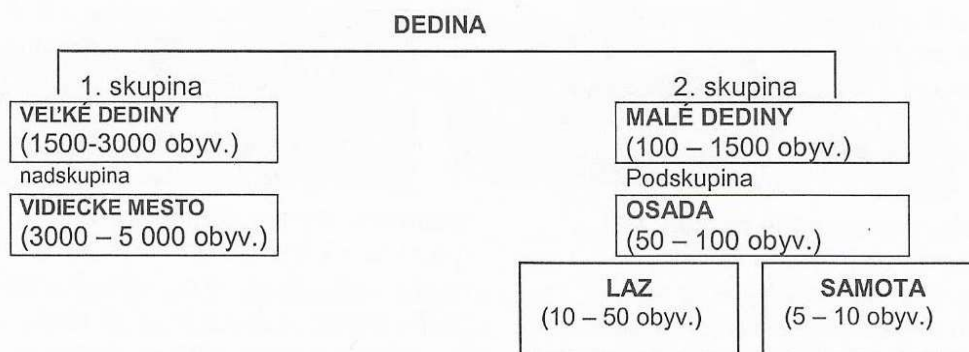
stanoví o aký typologický druh, respektíve typ sídla v konkrétnom prípade ide. Podľa teórie „základnej urbanistickej typológie“ sa môže jednať o dva základné druhy, resp. typy sídiel, a to: **mesto a dedina**.

a/ MESTO /mestský sídelný útvar/, ktoré možno definovať ako intenzívne nahromadenie fyzických fondov so zachovanými prírodnými prvkami vo vyhraničenom území so širokou škálou funkčného využitia a s formujúcou sa typicky mestskou funkčno-prevádzkovou a hmotovo-priestorovou štruktúrou, za účelom optimálneho uspokojovania všetkých potrieb jeho obyvateľov vo sfére bývania, obsluhy, práce a oddychu, ku ktorému sa viažu pojmy ako sú: územná kompaktnosť, funkčná komplexnosť, prevádzková dostupnosť, priestorová integrovanosť, hmotová nahromadenosť, ale i vertikálna, polyfunkčnosť a urbanita ... Mestský sídelný útvar možno zaradiť v našich podmienkach do nasledovných veľkostných skupín:

b./ DEDINA /vidiecky sídelný útvar /, ktorú možno definovať ako extenzívne nahromadenie fyzických fondov s výraznou väzbou na poľnohospodársku a rekreačnú krajinu vo vymedzenom území s formujúcou sa typickou dedinskou, respektíve vidieckou funkčno-prevádzkovou aj hmotovo-priestorovou štruktúrou, za účelom uspokojovania základných potrieb jej

obyvateľov, najmä vo sfére bývania, práce a oddychu, ku ktorému sa viažu pojmy ako sú územná rozvoľnosť, funkčná nekomplexnosť, pešia dostupnosť, hmotová uvoľnosť, ale i horizontálnosť, monofunkčnosť, ruralita Vidiecke sídelné útvary možno v našich podmienkach zaradiť do nasledovných veľkostných skupín:

B. OKRUH TYPOLÓGIE VŠEOBECNEJ - „KLASIFIKAČNEJ“

Návrh I/VÚ–FA tvorí doplnkový podklad pre začlenenie analyzovaného sídla do:

1. veľkostnej klasifikácie,
2. významovej hierarchizácie,
3. historickej kategorizácie,
4. polohového určenia
5. situačnej orientácie .

1. Veľkostná klasifikácia miest

poskytuje pre slovenské mestá nasledovné veľkostné triedy:

- XL - metropoly
- L - veľké mestá
- M - stredné mestá
- S - malé mestá
- XS - mestečká

2. Významová hierarchizácia miest

poskytuje pre slovenské mestá nasledovnú významovú škálu:

- hlavné mesto
- centrum VÚC
- okresné mesto
- mesto.

3. Historická kategorizácia miest

poskytuje informáciu o historickom odkaze vo vývoji slovenských miest so zachovaným odrazom v ich pôdorysných osnovách. V tomto zmysle ide o nasledovnú kategorizačnú škálu historického odkazu mestských štruktúr:

- a) obec s mestskými privilégiami,
- b) slobodné kráľovské mesto,
- c) mesto s historickým jadrom - HJ,

- d) mesto s mestskou pamiatkovou rezerváciou - MPR,
- e) mesto s pamiatkovou zónou, PZ
- f) mesto bez historického odkazu bez HJ, MPR, PZ,
- g) mesto s medzinárodnou historickou ochranou
- h) mesto novodobé.

4. Polohové určenie miest

poskytuje nasledovné polohové zatriedenie slovenských miest:

- mestá horské,
- mestá podhorské,
- mestá údolné,
- mestá nížinné,
- mestá riečne: na sútoku riek - pri rieke
v meandroch rieky - na rieke
- mestá pri vodnej ploche.

5. Situačné zatriedenie miest

lokalizačné upresnenie orientácie mestských sídiel k určujúcim prírodným prvkom v rámci určeného polohového typu. V tomto zmysle ide o nasledovné situovanie pôvodnej mestskej štruktúry:

- a) situovanie priečne,
- b) situovanie pozdĺžne
- c) situovanie bodové.

C. OKRUH TYPOLOGIE ŠTRUKTURÁLNEJ – „FUNKČNO-PREVÁDZKOVEJ“

je najcharakteristickejšim typologickým okruhom a tvorí podstatu typologickej analýzy mestských sídiel. Ideálne je, keď má mesto čitateľnú pôdorysnú osnovu a čitateľný pôvod. Preto skôr ako určíme konkrétny typ pôdorysných osnov musíme analyzovať funkčno-prevádzkovú štruktúru mesta z troch aspektov:

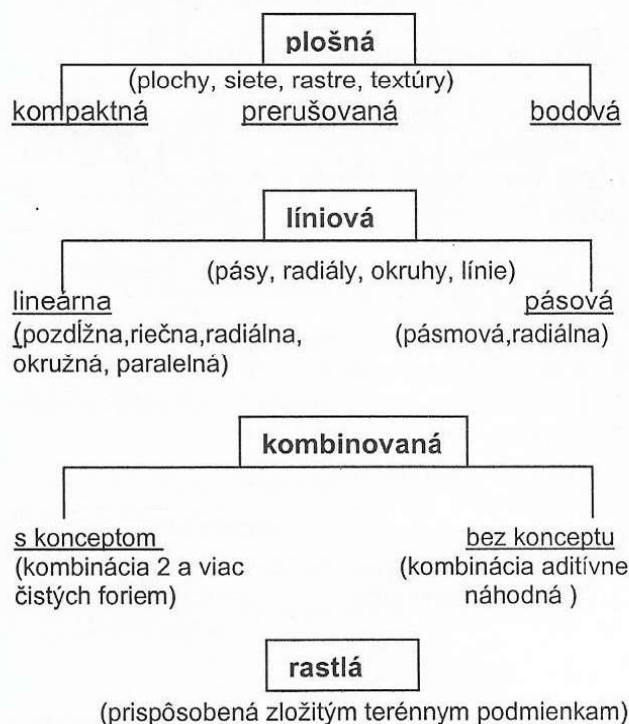
1. Aspekt vývojovej typologickej podstaty a pôvodu pôdorysnej formy:

- a) východiskovú podstatu tvorí pôvodná vidiecka osnova jedného, alebo viacerých sídelných útvarov,
- b) východiskovú podstatu tvorí pôvodne založené mestské sídlo s historickou hodnotou,
- c) východiskovú podstatu tvorí pôvodne založené sídlo bez historickej hodnoty,
- d) východiskovú podstatu tvorí novodobá štruktúra mesta.

Nasledovne po identifikovaní typologickej podstaty a pôvodu mestskej štruktúry môžeme ďalej analyzovať o aký spôsob utvárania mestskej štruktúry ide v konkrétnom prípade:

- štruktúra rozširovaná,
- štruktúra zlučovaná
- štruktúra rekonštruovaná.

2. Aspekt priestorového prejavu existujúcej mestskej štruktúry:

3. Aspekt územno-rozvojového prejavu mestskej štruktúry:

- a./ Rozvoj otvorený zo všetkých strán – kompaktný
- b./ Rozvoj s uzatvorenou 1 stranou – limitovaný
- c./ Rozvoj s uzatvorenými 2 stranami – limitovaný
- d./ Rozvoj s uzatvorenými 3 stranami – limitovaný
- e./ Rozvoj uzatvorený zo všetkých strán – ukončený

Okruh typológie štrukturálnej – funkčno-prevádzkovej ponúka škálu čistých, kombinovaných a zmiešaných pôdorysných foriem mestských sídiel, v rámci ktorých možno určiť **typ pôdorysnej osnovy mesta** pre konkrétne skúmané mestské štruktúry.

PASPORT MESTA:**Typ sídla:**

Mesto	dedina
-------	--------

Veľkostná klasifikácia mesta:

XL	L	M	S	XS
Veľmi veľká metropola	Veľké mesto	Stredné mesto	Malé mesto	Veľmi malé „mestečko“

Významová hierarchizácia mesta:

Hlavné mesto	Centrum VÚC	Okresné Mesto	Mesto
--------------	-------------	---------------	-------

Historická kategorizácia mesta:

obec s privilégiami mesta	rok:
slobodné kráľovské mesto	rok:
1238	
mesto s historickým jadrom HJ	vznik:
1200	
mesto s mestskou pamiatkovou rezerváciou MPR	od:
1987	
mesto s pamiatkovou zónou PZ	od:
mesto s medzinárodnou historickou ochranou UNESCO	od:
mesto bez historického odkazu bez HJ, MR, PZ ...	
mesto novodobé	vznik:

Polohové určenie mesta:

Horské	Podhorské	Údolné	Nížinné	Riečne	Jazerné
				na sútoku riek	
				na rieke	
				pri rieke	
				v meandroch riek	

Situačná orientácia pôvodného mesta:

priečne	pozdĺžne	bodové
v-z	s-j	.

Typologický pôvod mesta:

vidiecka osnova	založené mesto	novodobé mesto
1 sídlo	s historickým jadrom	s konceptom
viac sídiel	bez historického jadra	bez konceptu

Priestorový prejav mesta:

A plošný	b líniový	c rastlý	d kombinovaný
Kompaktný	lineárny	s konceptom	a + b
Prerušovaný	pásový	bez konceptu	a + c
Bodový	paralelný		b + c

Územno-rozvojový prejav mesta:

otvorený	limitovaný	limitovaný	limitovaný	uzatvorený
zo všetkých strán	na 1 strane	na 2 stranách	na 3 stranách	zo všetkých strán

Určenie čitateľnosti pôdorysnej formy mesta:

čitateľná čistá forma	čitateľná kombinovaná forma	nečitateľná forma
-----------------------	-----------------------------	-------------------

Určenie základnej formy mesta:

rastlá	geometrická	kombinovaná	zmiešaná	nečitateľná
--------	-------------	-------------	----------	-------------

Určenie dominantného typu osnovy mesta:

okružný	ortogonálny	polygonálny
---------	-------------	-------------

Určenie celkovej typologickej formy mesta:

A/ Radiálne-okružná forma
B/ Vejárová forma
C/ Kruhová forma
D/ Pravouhlá forma
E/ Rastrová forma
F/ Šachovnicová forma
G/ Lineárna forma
H/ Radiálna forma
I/ Pásová forma
J/ Pásmová
K/ Hexagonálna forma
L/ Rastlá forma
M/ Kombinovaná forma
N/ Zmiešaná forma
O/ Iná forma

Určenie postupnosti formovania mesta:

forma pôvodná	forma súčasná	Forma výhľadová

Pravouhlá radiálne-okružná kombinovaná a+j

TYOLOGICKÝ ZÁVER ANALÝZY:

Mesto bolo historicky zložené kompaktné a koncepcne postupne rozvíjané do radiálno-okružnej formy. Z typologického hľadiska má všetky predpoklady na doformovanie svojej pôdorysnej osnovy na čistú radiálne okružnú formu kompaktného mesta. Už realizované a predznačené mestské okruhy vyčleňujú disponibilné plochy pre ďalší územný rozvoj v súlade s načrtnutou R-O osnovou mesta. Novým štrukturálnym prvkom pôdorysnej osnovy mesta sa stáva posilnenie juhovýchodného rozvojového smeru mesta na Modranku novým priemyselným pásmom automobilky Peugeot - Citroen, (schválený priemyselný park), čím vzniká podnet pre prechod mesta na kombinovanú formu, t.j. kombinácia osnovy radiálno-okružnej a pásmovej.

ODPORÚČANIE PRE ĎALŠÍ VÝVOJ PÓDORYSNEJ FORMY MESTA:

- podporiť územný rozvoj bývania v smeroch „sever“ a „východ“ mesta,
- ukončiť započaté zaokrúhľovanie mesta „vonkajší mestský okruh“
- podporiť rozvoj J - V výrobného pásma Modranka – „Priemyselný park Peugeot - Citroen“.

Literatúra

1. ATLAS slovenských miest. 1. vyd. Bratislava, Mapa Slovakia 2001.
2. MARHOLD, K: Sídla. Urbanistická typológia II. Praha, Vydavatelství ČVUT 1991.

Resumé

A degree of development of industrial production and the country's forwardness are mutually related. Revitalisation of the country's production traditions and crafts in the current modern understanding of technologies should be developed broadly that means in the urban as well as rural environment. We often try to find the proper understanding of the modern development in our returns to the past. The Middle Ages were outstanding from this point of view. The unity of living and production marked the building character of numerous Slovak villages as well.

Production as a form-making element of every settlement creates new quality of that environment from the point of view of space, mass, composition and function. The housing environment is enriched by this old and new phenomenon.